

Історіографія та джерелознавство *Historiography and Source Studies*

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2026.110>
УДК: 94(477.51)“1762”:929Розумовський]:378.4.091

Євген КОВАЛЬОВ,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

Yevhen KOVALOV,

PhD in History,
Associate Professor at the Department
of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Kyiv, Ukraine

e-mail: y.kovalov@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7740-4332>

Причинок до історії університету, проєктованого для Батурина за часів гетьманування Кирила Розумовського: привілей 1762 року

Розвідка присвячена нездійсненому проєкту заснування університету в Батурині 1762 р. за часів гетьманування Кирила Розумовського. Цей документ належав бібліотеці Вологодської духовної семінарії, а з 1953 р. зберігається у відділі рукописів Російської державної бібліотеки в Москві. З'ясовано, що для складання тексту привілею використовувався проєкт заснування університету в Батурині, написаний Григорієм Тепловим у 1760 р., і статут Московського університету 1755 р. Привілей унаочнює соціокультурні рухи в Україні середини 18 ст. Висловлено припущення про можливу участь у його редагуванні Г. Теплова й про те, що цей рукопис міг належати духовним особам українського походження, які мешкали у Вологді в останній третині 18 ст. Водночас переатрибутовано авторство іншого рукопису, який входить до одного зшитку з привілеєм, — встановлено, що це список «Історії про козаків запорозьких» князя Семена Мишецького, а не твір Олександра Рігельмана, як вважалося досі.

Ключові слова: гетьман Кирило Розумовський, Григорій Теплов, Батурин, університет.

Addition to the History of the University Planned for Baturyn during the Hetmanship of Kyrylo Razumovsky: The Privilege of 1762

The article is devoted to the unfulfilled project of founding a university in Baturyn during the hetmanship of Kyrylo Razumovsky. The aim of the article is to introduce into scientific use a new important source on this topic — the privilege for founding the Baturyn University in 1762, which was supposed to be approved by the Russian Emperor Peter III. This document belonged to the library of the Vologda Theological Seminary, and since 1953 it has been kept in the manuscripts department of the Russian State Library in Moscow. It was found that the basis for drafting the text of the privilege was the project for founding a university

in Baturyn, written by Grigoriy Teplov in 1760, and the charter of Moscow University in 1755. The privilege is studied in connection with socio-cultural and political movements in Ukraine (Hetmanate) in the mid-18th century. It is suggested that Grigoriy Teplov may have participated in editing the privilege and that this manuscript may have belonged to clergymen of Ukrainian origin who lived in Vologda in the last third of the 18th century. In addition, the authorship of another manuscript, which is included in the same privileged notebook, has been reattributed — it has been established that this is a list of the “History of the Zaporozhian Cossacks” by Prince Semyon Myshetskiy, and not the work of Alexander Rigelman, as was previously believed. The text of the 1762 privilege is attached to the article.

Keywords: Hetman Kyrylo Rozumovskyi, Grigoriy Teplov, Baturyn, university.

Нездійснений задум заснування університету в Батурині за часів гетьманування Кирила Розумовського вже тривалий час привертає увагу істориків. Дослідники української минувшини довідалися про нього 1863 р. завдяки публікації в «Чтениях в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете» «Проекту утворення університету Батуринського», складеного в 1760 р. Григорієм Тепловим¹. Публікатором цього документа був Осип Бодяньський, московський науковець українського походження, редактор «Чтений...», який доклав чимало зусиль для оприлюднення історіографічних пам'яток і важливих джерел з історії України. Проект 1760 р. містив нарис устрою майбутнього університету й вказував на можливі джерела його матеріального забезпечення. Це був ескіз, попередні міркування щодо бажаності й можливості заснування вищої школи в Батурині — приватній резиденції гетьмана Розумовського. Публікацією проекту Теплова скористався Олександр Васильчиков, нащадок Розумовського за жіночою лінією і біограф свого знакомитого предка. У своїй праці «Сімейство Розумовських», вперше виданій 1869 р. в одному з випусків історичного збірника Петра Бартењева «Оснадцатый век», він не лише докладно переповів зміст проекту 1760 р., але показав, що справа заснування Батуринського університету цим не обмежилася. З'ясувалося, що гетьман листувався щодо цього з визначним науковцем Герхардом Фрідріхом Міллером і в листопаді 1761 р. оглянув Московський університет, устрій якого мав би стати зразком для створення університету в Батурині. Ці свідчення Васильчиков навів з посиланням на «Історію Московського університету» Степана Шевирьова, видану 1855 р.²

¹ Проект к учреждению университета Батуринского, 1760 года. (Писан Григ. Ник. Тепловым для графа гетмана). Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете (далі — ЧОИДР). 1863. Кн. 2. V. Смес. С. 67–85.

² Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. Оснадцатый век. Ист. сборник, изд. П. Бартењевым. Кн. 2. Москва, 1869. С. 432–435, 437. Згодом ці матеріали увійшли до розширеного перевидання цієї праці: Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. Т. 1. Санкт-Петербург, 1880. С. 260–262, 279. Шевырев С. История

У 1883 р. на сторінках часопису «Киевская старина» історик права Олександр Кістяківський публікує ще одне джерело, яке стосується заснування Батуринського університету, — «Прохання малоросійського шляхетства і старшини, разом з гетьманом, про відновлення різних старовинних прав Малоросії, подане Катерині II-й у 1764 р.»³. Це була програма реформ, спрямованих на розширення й зміцнення автономії Гетьманщини, вироблена на Глухівській раді восени 1763 р.⁴ З-поміж різних політичних і соціально-економічних вимог у «Проханні...» висловлювалося побажання створення в Гетьманщині двох університетів — у Києві й Батурині, а також низки гімназій при них. Обидві вищі школи мали бути під протекцією російського монарха. Батуринський університет мав складатися з трьох факультетів (не зазначалося, яких саме), а його куратором був би гетьман. У «Проханні...» також у загальних рисах визначалися засоби їх фінансування⁵.

У 1910 р. Сергій Рождественський, дослідник у царині історії освіти в Російській імперії, опублікував «План створення різних училищ для поширення наук і виправлення моралі», запропонований 1764 р. професором Московського університету правником Філіпом Генріхом Дільтеєм⁶. У цьому розлозі плані йшлося, між іншим, про заснування університетів в автономних західних регіонах Російської імперії — у Дерпті для Лівонії та Батурині для Гетьманщини. «Неймовірно — зазначав Дільтей, — яка державі користь звідти вийти може, оскільки всі в Малоросії аматори наук місце, де навчатися їм (наукам. — Є. К.) можуть, зручне отримують»⁷. Усі університети в імперії,

Императорского Московского университета к столетнему его юбилею. 1755–1855. Москва, 1855. С. 91–92.

³ Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о восстановлении разных старинных прав Малороссии, поданное Екатерине II-й в 1764 году. Киевская старина. 1883. № 6. С. 317–345.

⁴ Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830. Київ, 1996. С. 85–87.

⁵ Прошение... С. 342–345.

⁶ Материалы для истории учебных реформ в России в XVIII–XIX веках. Сост. С. В. Рождественский. Санкт-Петербург, 1910. С. 10–81.

⁷ Там же. С. 30.

зокрема й проєктований Батури́нський, повинні були, на його думку, мати уніфікований устрій. Вони мали складатися, за німецьким взірцем, з чотирьох факультетів. Спочатку всі студенти повинні були здобути загальноосвітню підготовку на філософському факультеті, а після цього могли вступати до медичного, юридичного та богословського факультетів. Університети мали очолювати призначені урядом куратори й обрані з професорів ректори. Окрім того, університетам планувалося підпорядкувати початкові й середні освітні заклади — тривіальні школи та гімназії. У Гетьманщині гімназія мала бути в Батурині при університеті, а тривіальні школи — у Києві та Глухові⁸. Проєкт проф. Дільтея залишився нездійсненим. Того-таки 1764 р. Розумовського було усунуто з гетьманства і плани щодо заснування Батури́нського університету поховано в архівах.

Метою статті є запровадження до наукового вжитку ще одного джерела, дотичного цієї темі, — проєкту привілею на заснування Батури́нського університету 1762 р.

Даний документ зберігається у відділі рукописів Російської державної бібліотеки в Москві в одному зшитку зі списком «Описания о казаках запорожских, как оные издревле зачались и откуда свое происхождение имеют и в каком состоянии находятся»⁹. Цей зшиток входить до «Вологодського зібрання рукописів» — різноманітних матеріалів, переданих у 1953 р. з Вологодської обласної бібліотеки та Вологодського обласного краєзнавчого музею. Більша їх частина раніше належала Вологодській духовній семінарії. З семінарської бібліотеки походить і зшиток, про який ідеться¹⁰. Автори опису «Вологодського зібрання рукописів», складеного після його переміщення з Вологди до Москви, датували список «Описания о казаках запорожских» третьою чвертю XVIII ст. (папір датовано 1756 р.) і встановили його тотожність «Истории о казаках запорожских», опублікованій у 1847 р. О. Бодянським¹¹. У передмові до публікації цього джерела Бодянський висловив припущення, що його автором міг бути історик XVIII ст. Олександр Рігельман¹². Укладачі опису «Вологодського зібрання рукописів» прийняли цю атрибуцію і визнали «Описание...» з Вологди списком Рігельманового твору. І досі в каталозі

відділу рукописів Російської державної бібліотеки цей текст приписується Рігельману. Проте така атрибуція є хибною, це визнав ще сам Бодянський, який зрештою з'ясував, що справжнім автором «Истории о казаках запорожских» є князь Семен Мишецький¹³. Отже, «Описание...» є одним із списків твору Мишецького. У зшитку з «Вологодського зібрання рукописів» цей текст обіймає перші 40 аркушів. За ним, на аркушах з 41-го до звороту 46-го, йде привілей російського імператора Петра III гетьману Розумовському на заснування університету в Батурині. Дати цей документ не містить. Папір за філігранями датується 1760-ми рр.¹⁴ Укладачі опису «Вологодського зібрання рукописів» визначили хронологічні межі, до яких вкладається поява привілею, — від 23 березня 1762 р., коли Г. Теплов, що мав стати куратором Батури́нського університету, здобув чин дійсного статського радника, з яким згадується у документі, до 28 червня 1762 р., коли Петро III втратив владу¹⁵. Це чернетка, написана доволі акуратним писарським почерком другої половини XVIII ст., з правками й вставками, внесеними іншою рукою¹⁶.

У привілеї міститься обґрунтування потреби заснування університету в Батурині, визначається, що він складатиметься з чотирьох факультетів, гетьману доручається бути його фундатором і протектором, а Теплов призначається куратором з покладенням на нього обов'язку безпосередньо керувати організацією нової вищої школи. За основу привілею було взято проєкт Теплова 1760 р., але між ними є істотні відмінності.

Теплов складав свій проєкт 1760 р. за зразком статуту Московського університету 1755 р.¹⁷ Історик освіти Лев Миловидов показав, що між ними навіть є текстуальні збіги¹⁸. Проте було враховано також традиції німецьких університетів, зокрема в Батурині передбачалося запровадити виборну посаду ректора, чого не було в Москві, де тоді взагалі університетська автономія була гранично обмеженою. Теплов критикував існуючі українські школи, себто Києво-Могилянську академію, Чернігівський, Переяславський та Харківський колеґіуми, за схоластицизм тамтешньої освіти та пропонував

¹³ Материалы отечественные. ЧОИДР. 1847. № 9. П. С. 138.

¹⁴ Описание Вологодского собрания рукописей. С. 27.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Высочайше утвержденный проект об учреждении Московского университета. 12 января 1755 г. Полное собрание законов Российской империи (далі — ПСЗРИ). Собрание 1-е. Т. 14. № 10346. С. 287–294.

¹⁸ Миловидов Л. Проєкти вищої школи на Чернігівщині (1760–1803 рр.). Записки Чернігівського наукового товариства. Т. 1. Чернігів, 1931. С. 76–77.

⁸ Там же. С. 29–44.

⁹ Відділ рукописів Російської державної бібліотеки. Ф. 354. № 183. 46 арк. Текст привілею міститься на арк. 41–46 зв.

¹⁰ Струминский М. Указец старинных рукописей. Вологда, 1919. С. 26.

¹¹ Описание Вологодского собрания рукописей (фонд № 354). Москва, 1955. С. 27. Див. також: История о казаках запорожских. ЧОИДР. 1847. № 6. IV. Смесь. С. 1–42.

¹² История о казаках запорожских. С. III.

заснувати університет у Батурині для викладання наук, яких марно було би шукати в Києві, Чернігові, Переяславі та Харкові, як-от юриспруденції, фізики, математики тощо. На заснування університету він вважав за потрібне асигнувати 20 тис. руб. Ці значні кошти передбачалося добувати з найрізноманітніших джерел: від оподаткування усіх млинів у Гетьманщині, магістратів, ввезених з-за кордону кіс, пожертвувань козацької старшини, митних прибутків. Розглядалася навіть можливість запровадження особливого податку з циган. Університету мали відійти маєтності Батуринського монастиря. Окрім того, університетські статки могли би поповнюватися за рахунок пожалування вільних військових маєтностей і відумерщини. Проект 1760 р. не містив згадок про поділ університету на факультети (можливо, Теплов вважав це справою другорядною чи такою, що не потребує особливого обговорення), але передбачав утворення дев'яти професорських кафедр («професій»). Керування навчальною частиною в університеті покладалося на Директорію, яка мала складатися з професорів на чолі з ректором, а господарська частина доручалася директору. Вельми важливим університетським підрозділом мала стати семінарія, в якій «публічним коштом» готувалися би майбутні викладачі, а також працівники друкарні, бібліотеки, архіву тощо. Семінаристи, за проектом Теплова, здобували б освіту до класу риторики включно, а далі продовжували би навчання як студенти, отримуючи «жалування». Потім вони мали приступати до викладання і поступово могли дослужитися до професорських посад. Студенти повинні були навчатися впродовж щонайменше трьох років. До університету могли би вступати лише вільні люди, доступ кріпаків туди заборонявся. Зрештою, Теплов пропонував надати університетській корпорації низку особливих прав, як-от звільнення приватних садіб її членів від військового постю, звільнення студентів з-під юрисдикції звичайних судів, за винятком кримінального, і наділення судовою владою над ними Директорії.

У привілеї 1762 р. містяться численні запозичення з проекту 1760 р., аж до дослівних збігів. Зокрема, дуже близькими є критичні зауваження щодо дотеперішніх українських освітніх закладів (Київської академії та колегіумів):

Проект 1760 р.	Привілей 1762 р.
«[Они] составляют знание в высших науках весьма малое, или справедливо сказать, еще никакое, потому что, кроме посредственного обучения латинского языка и старых аристотелических преданий, нет в них никакого понятия о высоких науках...»	«...В оных не преподаются учения наукам высоким, к экономии жития человеческого полезным, но дети и юношество обучаются одних только школьных преданий и латинского языка...»

Гадаємо, що наведеного прикладу достатньо, аби пересвідчитися, що для укладання

привілею 1762 р. за основу було взято проект 1760 р. Істотною відмінністю між ними є згадка у привілеї про поділ майбутнього університету на чотири факультети — словесних наук, філософський, юридичний та медичний, чого немає у попередньому проекті. Окрім того, привілей передбачав запровадження посади куратора, про яку раніше не йшлося, а замість однієї семінарії мали бути створені гімназія й училище для семінаристів, тобто до семінарії, поійменованої тепер «училищем», додавалася гімназія. Появу цих розбіжностей можна пояснити врахуванням досвіду діяльності Московського університету, з яким Розумовський ознайомився, як уже зазначалося, восени 1761 р. При Московському університеті існували дві гімназії для підготовки молоді до здобування вищої освіти: одна — для дворян, а інша — для різночинців (окрім кріпаків)¹⁹. Можливо, щось подібне мало бути й при Батуринському університеті. Проте згадування семінаристів у привілеї могло означати, що призначення училища для них було би тотожним з тим, що передбачалося для семінарії проектом 1760 р., себто що це мав бути заклад, зорієнтований на підготовку майбутніх викладачів, а також друкарів, бібліотекарів та архівістів. Зрештою, замість численних можливих джерел матеріального забезпечення університету в Батурині, згаданих у проекті 1760 р., у привілеї йдеться лише про оподаткування млинів і винокурних котлів, а також про маєтності Батуринського монастиря. При цьому, як і в попередньому проекті, визнається, що для створення університету потрібно щорічно асигнувати щонайменше 20 тис. руб.

Привілей передбачав, що гетьман буде протектором університету, а Теплов — куратором, себто безпосереднім керівником. За статутом Московського університету, схваленим у 1755 р., його протектором вважався російський монарх (на той час — імператриця Єлизавета), а безпосередній нагляд за університетськими справами доручався кураторам²⁰. Це означає, що Розумовський мав намір скористатися заснуванням університету в Батурині як претекстом для оприлюднення своїх претензій на політичний статус, рівний монархічному (про гетьмана як протектора йшлося ще у проекті 1760 р.). Можливо, то був один із кроків на шляху, який мав привести до закріплення гетьманської влади за родом Розумовських, — ця справа сколихнула громадське життя Гетьманщини 1763 р. і зрештою обернулася усуненням Розумовського з посади гетьмана.

Правки і вставки, внесені до тексту привілею, переважно є стилістичними, але частина їх має суттєве значення. По-перше, спочатку в привілеї

¹⁹ ПСЗРИ. Собрание 1-е. Т. 14. № 10346. С. 292–293.

²⁰ Там же. С. 289.

йшлося про передачу на користь майбутнього університету маєтностей двох монастирів — Батурицького та Гамаліївського, проте редактор тексту вирішив обмежитися лише Батурицьким. По-друге, з'явилося доповнення, спрямоване на посилення влади гетьмана в університеті, аби вона не була суто номінальною. По-третє, зазначено, що право на звільнення садиб членів університетської корпорації від військового постю й інших повинностей поширюється і на куратора. Спадає на думку, що така особлива турбота про інтереси куратора вказує на того, хто міг би відредагувати привілей, — того, хто мав обійняти цю посаду, себто Теплова.

Чому цей привілей не було остаточно схвалено Петром III? Упродовж його недовгого царювання становище Розумовського у правлячих колах імперії залишалось непохитним²¹. Теплов за «нескромні слова» на адресу Петра був за доносом ув'язнений, але навесні 1762 р. уже перебував на свободі й навіть здобув чин дійсного статського радника²². Припускаємо, що привілей складався у той час, коли правління Петра вже добігало кінця, десь наприкінці весни або на початку літа 1762 р., і Розумовський не знайшов слушної нагоди чи не встиг подати його на підпис імператорові.

Проте чому привілей не схвалила й спадкоємиця Петра Катерина II? На початку її царювання Розумовський був однією з найвпливовіших постатей у придворних й урядових колах Петербурга, він і Теплов брали активну участь у державному перевороті 28 червня 1762 р., завдяки якому Катерина стала правлячою імператрицею²³. Можливо, що зі зміною політичних обставин заснування університету в Батурині відступило на другий план перед важливішими реформами в Україні, до яких Розумовський збирався приступити. А втім, до кінця його гетьманування справа Батурицького університету не знімалася з порядку денного.

Залишається ще з'ясувати, яким чином привілей на заснування університету в Батурині опинився разом зі списком твору про запорозьких козаків князя Мишецького в такій далекій від України Вологді й потрапив до бібліотеки тамтешньої духовної семінарії. Ми зустрічаємо українців серед вологодського духовенства останньої третини XVIII ст. Зокрема, тоді у Вологді єпископом був Іриней (Братанович), а ректором семінарії — архімандрит Йоакимф (Карпинський), доволі освічені церковні достойники. Можна припустити, що саме через духовних осіб

українського походження обидва рукописи потрапили до Вологди.

Сподіваємося, що публікація тексту привілею 1762 р. на заснування Батурицького університету сприятиме подальшому поглибленому вивченню соціокультурних процесів в Україні середини XVIII ст. Олександр Оглоблин, визначний знавець тієї доби, писав: «Маєстатична постать останнього гетьмана Старої України — Кирила Розумовського, який поводився на Україні як справжній володар, його далекосяжні династичні пляни, блиск глухівської гетьманської резиденції, грандіозний плян відновити українську столицю в Батурині з його «національними строєніями», проєкт заснувати там перший університет на Україні, яскраві твори української національної історіографії (наприклад, «Описаніє о Малой Россіи» Григорія Покаса), утворення поважного кола української патріотичної інтелігенції, — все це було відповіддю старої Гетьманської України на ту навалу московського імперіялізму, яка невблаганно сунула на Україну, загрожуючи її державній автономії і кінець-кінцем — існуванню української нації та її культури»²⁴. Впевнено можна стверджувати, що заснування університету в Батурині створило би поважну інституційну опору для подальшого українського національного руху. Проте роль, призначену було Батурицькому університету, відіграє університет у Харкові.

Публікуємо привілей мовою оригіналу з дотриманням сучасних правописних норм, але зі збереженням стилістичних особливостей документа. У квадратних дужках відтворюються закреслені слова, якщо їх вдалося прочитати. Курсивом позначені виправлення і вставки, зроблені рукою редактора тексту.

ТЕКСТ

Божиєю поспешествующею милостию мы, Петр Третий, император и самодержец всероссийский, киевский, владимирский, новгородский, царь казанский, царь астраханский, царь сибирский, государь псковский и великий князь смоленский, наследник норвежский, герцог шлезвиг-голстинский, стормарнский и дитмарский, граф ольденбургский и дельменгорстский, князь эстляндский, лифляндский, корельский, тверский, югорский, пермский, вятский, болгарский и иных, государь и великий князь Новгорода низовския земли; черниговский, рязанский, ростовский, ярославский, белозерский, удорский, обдорский, кондийский и всея северныя страны повелитель и государь; иверския земли, картлинских и грузинских царей, и кабардинския земли,

²¹ Когут З. Назв. праця. С. 79.

²² Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Кн. XIII. Москва : Мысль, 1965. С. 84.

²³ Когут З. Назв. праця. С. 78–80.

²⁴ Оглоблин О. Люди Старої України. Мюнхен, 1959. С. 14.

черкаских и горских князей и иных наследный государь и обладатель.

Высоко и благоурожденному, нам любезному нашему подданному малороссийскому Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетману, действительному камергеру, Академии наук президенту, нашей гвардии Измайловского полку полковнику и кавалеру графу Кириле Григорьевичу Разумовскому и всему Войску Запорожскому наше императорское милостивое слово:

Понеже искреннее наше желание есть в империи нашей ничего того не пренебречь, что к благосостоянию оныя потребно, и пространство ея столь обширно, что на каждую часть государства нашего мы взирать долг имеем, предусматривая по состоянию и склонности народа все то, от чего внутренняя оного польза, а целому обществу просвещение последовать могут. Того ради при учреждении ныне многих полезных дел в государстве нашем между прочим приемлем мы в уважение, самое первое, воспитание юношества, от которого все добро и зло истекает, поелику оное добрым или худым путем от младых лет [слово закреслено] производится. К сему ближайший способ во всех государствах учреждение училищ на добром и неподвижном основании, в которых преподаются науки к человеческому житию полезные [закреслено: и здравому природному рассуждению] и открывающие путь к естественным законам и нравоучению, вкореняющему в сердца благонравие. А сверх того происходят из таких [закреслено: постоянных] училищ люди государству полезные, яко то [закреслено: добрые] *искусные* писатели, юрисконсульты, политики, математики, астрономы, доктора медицины и другие многие ученые люди, которых разум, украшенный знанием [закреслено: многих] наук, первым подкреплением служит в общем сожитии, и от которого цветет изобилие и обогащение народов. Неоспоримым сему доказательством быть могут многие другие государства, в которых многими веками прежде нашего думать о том начато. К таковой нашей склонности и отеческим намерениям, ревнуя всем нашим полезным [закреслено: намерениям] *предприятиям* и по усердию к славе и чести имени нашего, а по любви к отечеству, представили вы нам, наш верноподданный, что народ малороссийской от многих лет оказывает свою склонность к достохвальным учениям и что хотя в Малой России и есть училища, яко то киевское, черниговское, переяславское и по близости слобочное харьковское, однако ж в оных не преподаются учения *наукам высоким* [виправлено з: наук высоких], к экономии жития человеческого полезным [виправлено з: полезных], но дети и юношество обучаются одних только школьных преданий и латинского языка. Чего ради сие им служит или потеряннем времени, буде которые понятия и к тому не имеют, или поощрением,

ежели вкусят пользу, странствовать в чужих университетах, с потеряннем иногда здоровья и с разорением домов своих, и по таковым обстоятельствам всеподданнейше просили вы нас, дабы мы всемилостивейше вам, нашему гетману, дозволили в городе Батурине, который собственно вам и наследникам вашим принадлежит, учредить университет на таком основании и обрядах, как во всей немецкой земле от многих лет уже учреждены, то есть на правах, вольностях и прерогативах таковому ученому корпусу приличных и на основании неподвижном в рассуждении его места и доходов, дабы вы, гетман наш, получа от нас таковую привилегию, сами оному университету были фундатором и протектором, и чтоб к тому мы вам определили из наших верных подданных доброго и искусного куратора, который бы по искусству своему радетельно сие учреждение делом самим под глазами вашими произвел. И мы столь благому и к общей государства нашего пользе склоняющемуся намерению охотно согласуя, на память будущих веков и для славы верноподданного и нам благоприсоединенного народа малороссийского всемилостивейше соизволяем вам учредить в Малой России в вашем городе Батурине университет, состоящий из четырех факультетов, а именно: 1. Первый факультет — словесные науки, в которых красноречие, стихотворство, древности и всех родов истории. 2. Философской, в котором философия практическая, теоретическая, физика теоретическая и экспериментальная и математика. 3. Факультет юридической, в котором права натуральные и народные, законы приватные и общие, права российские и употребление их. 4. Факультет медической, то есть медицина теоретическая и практическая, анатомия и хирургия, химия, ботаника и история натуральная, а при том — сверх сих факультетов — архитектура военная и гражданская с практикою. К содержанию же такового университета всемилостивейше мы повелеваем быть вечному неподвижному доходу следующему: 1) определить вы, наш гетман, имеете сбор со всех находящихся в Малой России мельниц водяных и ветряных, учиня единожды годовую раскладку таким образом, чтоб одному перед другим помещиком обиды не было и чтоб сбор сей не меньше десяти тысяч рублей в год доходу приносил постоянного. 2) Хотя прежде со всякого винокуренного котла собирался сбор денежный в скарб во всей Малой России, который уже и отставлен, но для сей национальной малороссийской нужды паки оный повелеваем возобновить и собирать со всякого котла винокуренного в год по толику, дабы и [закреслено: таковая] *сия на котлы винокуренные* накладку выносить [закреслено: также должна] *могла* не меньше десяти тысяч рублей. 3) Сверх сих доходов ежегодно собираемых повелеваем из *монастыря* [закреслено: двух монастырей, а именно из

Гамалеевского и] Батуриного вывести монахов в другие монастыри той же епархии для малого числа в [закреслено: оных] нем монахов, а деревни [закреслено: оных монастырей] *оного монастыря* со всеми угодиями и наличностями приписать и отдать вечно и неподвижно к сему новозаведенному Батуринскому университету для экономии и содержания студентов, семинаристов, учителей и служителей; строение же все монастырское [закреслено: обоих монастырей] *сего Батуриного монастыря* определяем на [закреслено: гимназии и училища] *гимназию и училище* семинаристам, так чтоб [закреслено: сим обоим монастырям] *сему монастырю* Батуринскому [закреслено: и Гамалеевскому] более [закреслено: монастырями] *монастырем* не именовать и не быть, а в университете Батуринском, кроме церкви *летней и зимней*, больших аудиторий для высоких наук, театра анатомического, лаборатории и саду ботанического с обсерваторию астрономическою, библиотекою, камерою физическою, профессорским и студентским жилищем, типографиею и что к тому еще принадлежит, ничего другого не было. Чего ради и [закреслено: из утвари тех монастырей] *утварь того монастыря* отдать повелеваем в тот же университет и гимназии [закреслено: сколько потребно]. А яко о сем полезном учреждении нам представлено от вас, нашего гетмана, то мы сею к тому вам данную привилегию подтверждаем вас самих того новозаведенного университета фундатором и отдаем оный в единственную вашу в Малой России протекцию, а куратором соизволяем быть нашему действительному статскому советнику и двора нашего голстинского камергеру Григорию Теплову, которому и пенсию за труд им понесенный получать от того же университета по две тысячи по пяти сот рублей в год повелеваем, и что до учреждения штата, законов, прав и преимуществ того университета принадлежит, то вам, нашему гетману, яко фундатору учредить и утвердить своими универсалами гетманскими соизволяем. Сею же нашею в роды и на будущие веки данную вам и народу

малороссийскому привилегиею всемилостивейше призываем [закреслено: во-первых] всех всякого чина и достоинства и всякого народа малороссийских и чужестранных *людей*, как самих по состоянию лет, так и детей их, воспользоваться сим нашим отеческим о воспитании в науках попечением, кроме крепостных, также [закреслено: и иноверных] махометанцов, идолопоклонников и других нехристианских народов. А профессорам, учителям и студентам правом малороссийским шляхетским пользоваться дозволяем, исключая *кураторские*, профессорские и учительские дома, в которых они сами живут, пока они служат университету, от всяких постоев и поборов, так, как и всех чинов вышних и нижних и самих студентов и служителей их при университете живущих, ни к какому, кроме криминальных и земских дел, по их персонам суду не привлекать, а ведать в случае их расправы в самом университете. В заключение же сего желаем, дабы сие наше благое и полезное намерение с божиею помощию отселе в три месяцы начато было самим делом в учреждении доходов, зачатию строения и протчих установлений, а мы и наследники наши *не токмо сами* всемилостивейше споспешествовать обещаем и во всех случаях предохранять в своей силе сию данную нами привилегию, почитая оную правом неперменным и непоколебимым, от нас и наследников наших в роды неподвижно всемилостивейше пожалованным, *но и вам, яко нашему гетману, фундатору и протектору сего университета, все нужды по состоянию времени предусматривать и награждать народным вспоможением и подачами по власти гетманской*. Чего ради во уверение в роды и на вечную память сию привилегию утвердили нашим собственноручным подписанием и приложением государственной нашей печати.

Дано в Санктпетербурге.

Російська державна бібліотека в Москві.

Відділ рукописів. Ф. 354. № 183. Арк. 41–46 зв.

REFERENCES

- Kistiakovskii, A. F. (Ed.). (1883). Proshenie malorossiiskogo shliakhetstva i starshin, vmeste s getmanom, o vosstanovlenii raznykh starinnykh prav Malorossii, podannoe Ekaterine II-i v 1764 godu. *Kyiv Antiquity*, 6, 317–345 [in Russian].
- Kohut, Z. (1996). *Rosiiskyi tsentralizm i ukrainska avtonomiia. Likvidatsiia Hetmanshchyny. 1760–1830*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Mylovdyov, L. (1933). Proiekt vyshchoi shkoly na Chernihivshchyni (1760–1803 rr.). *Notes of the Chernihiv Scientific Society*, 1, 65–89 [in Ukrainian].
- Myshetckii, S. (1847). Istorii o kazakakh zaporozhskikh. *Readings at the Imperial Society of Russian History and Antiquities at Moscow University*, 6, 1–42 [in Russian].
- Ohloblyn, O. (1959). *Liudy Staroi Ukrainy*. Miuunkhen: Dniprova khvyliia [in Ukrainian].
- Rozhdestvenskii, S. V. (Ed.). (1910). *Materialy dlia istorii uchebnykh reform v Rossii v XVIII–XIX vekakh*. Peterburg [in Russian].

- Shevyrev, S. (1855). *Istoriya Imperatorskogo Moskovskogo universiteta k stoletnemu ego yubileyu. 1755–1855*. Moscow [in Russian].
- Solovev, S. M. (1965). *Istoriia Rossii s drevneishikh vremen, 13*. Moskva: Mysl [in Russian].
- Struminskii, M. (1919). *Ukazetc starinnykh rukopisei*. Vologda [in Russian].
- Teplov, G. N. (1863). Proekt k uchrezhdeniiu universiteta Baturinskogo, 1760 goda. *Readings at the Imperial Society of Russian History and Antiquities at Moscow University, 2*, 67–85 [in Russian].
- Vasilchikov, A. A. (1869). Semeistvo Razumovskikh. *Eighteenth Century, 2*, 260–502 [in Russian].
- Vasilchikov, A. A. (1880). *Semeistvo Razumovskikh*. Peterburg [in Russian].

Дата першого надходження статті до редакції: 29.11.2025.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-NC-SA 4.0)